

No.

S. 307 (4)

*History of the Letswalo tribe and 2
sketch maps.*

U.N.S. Ragoboya.

K34/26

10-16

10

Sethšaba sa Xa-Letswalô, la Mmatau a Maxaše.

1

Sethšaba sa xa-Letswalô ke sethšaba se se tšwaxo Bolaodi sa tla sa axa Nareng mo xo bexo xo buša Balobedu. Maina a maxoši a bôna ka xo latêlana xa bôna šia :

Xo tloxa xe ba le Bolaodi ba busitšwe ke : kunukhunu, kasmoraxo ya ba khupye-khupye. Xe khupyepye a hwile boxoši bya dula ke morwa wa xaxwe yo ba nexo ke Serurubele. Ke yêna a ileng a tšiya sethšaba sa xa Letswalô a se tliša mono Tswapong. (Tzaneen District).

Ba rile pele ba seso ba tla mono Tswapong, ba sa le Bolaodi, Modiba, e mongwê wa bana ba khupyekhupye a tloxa a tla a axa Tswapong felô mo ba rexo ke Dinakeng tša kxomo. O rile xe a fihla Tswapong, a hwetša Mokwela, Ramaila Mangêna le Mphelô le Maponya ba axile xôna. E be e le maxoto a Moxale kxoši ya Bolobedu. Xe ba bôna Modiba a dula naxeng ya bôna, Makwela a bexa Mphelô ka xobane Mphelô e be e le lexoto le lexolo.

Xe Mphelô a ikwa taba tšeo a roma banna xo yo butšiša xobane Modiba e ka ba o nyaka eeng.

Modiba ka xo šia a re : "Ke ya feta, ke sa di yoba ke khutlamile mono Sexong". Ke mo re kwang xe ba rêtwa ka xore "ke ba khutlama ba Sexôrô batho ba mmatema a leêpo".

Aowa! Mphelô e se a ba le taba le bôna, ka-nthe Modiba o tseba xobane Letswalô o etla. Xo se xwa fêla matsatši a se makae Letswalô a tšwêlêla le sethšaba sa xaxwe a fihla a hwetša mmoto o moxolo a dula xo ona. Mmo wo o be o na le dinare tse dinthši kudu.

2

Xomme ya re ka xo kxahlwa ke dinaka/tša nare, ba re "a xa! Mothopo o mobotse soo' Xo tloxa byalo xa re sa le Bolaodi ke rena Banareng, re ba bina kxomo ya naxa." Le lehono ke Banareng, ke dikxomo.

Xe Modiba a kwele xobane Letswalô o thile, a ya a lothša, xomme a botša Letswalô xobane felô mo a dutšeng xôna ke naxa ya xa Makwêla, le xobane Makwêla o bušwa ke Mphelô.

Xe Letswalô a kwele tšeo, a nthša dira xo yo lwa le ba xa-Makwêla. Makwêla xe a bôna manaba a mo šwahlela a roma batho xo yo bitša Modiba xo re a mo thuše. Se se Makaditseng Makwêla ke xe a bône Modiba a hlanoxile, a sepela byale ka thêtê, a êma le manaba a xaxwe. Xomme xe a bone xobane a ka se ke a dira selô a e neêla xo Letswalô. Letswalô a buša a nthša dira xo yo hula kamaila le Maponya le Mangena. Xe ba bôna taba di eme byalo, ba e neêla xo Letswalô.

Mphelô xe a bôna xo le byalo, a tlo xa a ya Bolobedu xo yo dula xôna.

Xo sešo xwa fela mengwaxa e se mekae Serurubele a hwa Xomme setulo sa tšia ke morwa wa xaxwe yo ba rexo ke Podile.

Pušong ya Podile e se xwaba le ntwá.

Xe a dutše a busa dikomana di be di letšwa, dinaka di binwa. Fêêla mokxalabyê yeo o ile a phela lebaka le le telele kudu; Morwa wa xaxwe yo ba rexo ke Ramatau a ileng a beya a fêla pelo xo tšea setulo sa borêna.

E rile xe a šetše a bôna xobane mokxalabyê so xa a sa kxôna le xo sepela, a laêla/Basadi ba mokxalabyê xo tee le barodi ba xaxwe xore ba se sa fa mokxalabyê dijô xore a phakiše a hwe; mme a tlê a kxônê xo tšia setulo sa borêna. O be a kxoetše xore yo a ka mmônang a yo fa mokxalabyê dijô o tla mmolay.

Ka letšatši le lengwê Morodi wa kxoši a re a tlele xo bôna mokxalabyê, a hwetša a swerwe ke tlala a bile a nyoko fêlêla. Xomme a re xo bôna xo le byalo a

kitima a ya a nyôka morokwana a tla a fa tataxe. Xe tataxe a bôna fao a re xo yêna, "o se ke wa ntebalêla ngwanaka, o no fêla o dira byale" morodi eo wa xaxwê a no fêla a dira byale.

Ka letšatšo le lengwê mokxalabyê a re xo morodi eo wa xaxwe, "o re mosexare o moxolo o tlê kamo ntlwaneng yaka ke tle ke xo rute thšihlô ya boxose ngwanaka".

E rile mosexare o moxolo, morodi eo a ya ka mo mokxalabyê a dutšeng ka nthse. Xe a fihla, a hwetša mokxalabyê a butše dithebelê tša xaxwe ka moka; xo tee le ya xo neša pula. Xe a mmôna a tlola lethabô le le scolo a mo laêla xore a dule fase mme a mo rute maleatlala a boxoši ka moka; xofihlêla a a tseba.

Xe a bone xobane morodi yo wa xaxwe o a tseba e le ruri, a laêla xore Ramatau a tlê le yêna. Xe a thile a re xo xo yêna : "Ngwamaka, ke batametse xo re ke hwe, byale ke xo kxopêla xore o mphe moroto wa Madingwana xore ke hwe nao?" Ramatau a re : "Ke tla šala kê buša eeng!"

Mokxalabyê a buša a re : "Mphe dikxomo xo re ke hwe natšô?" Ramatua a re : "nna ke/ke tla šala ke ija eeng?"

Mokxalabyê a buša a re : "mphe dimpya ke hwe natšô" Ramatau a re aowa tšôna o ka di tšia.

Podile a hwa le dimpya tša naxa yeo ka moka, naxa ya šala e le hlôlxadi xo hlôka dimpya.

Podile o rile xo hwa Ramatau a tšia boxoši o rile a sešo a buša mengwaxa e mebedi Mapono a tšwêlêla; a tla naxa ya xa Letswalô ka thokô ya bohlabatšatši a dikêla Thabine. Xe Ramatau a kwele xobane Mapono a fitile, a laêla banna xore ba yo bitša Mapono ao.

Xo ile xwa ya banna ba babedi ba swere dithokana baleetšwe xore xe ba fihla mo xo bexo le Mapono, E mongwê a xometše thôkana yeo 'mme e mongwê a e phoše. Ka xo r'yalo melemô e e bexo e tloiditšwe mo dithokaneng tšeo tše pedi e tla tupêla Mapono 'mme ya a dira xore a ba šele moraxo.

Xe ba dirile byale Mapona ka kxonthe a ile a ba šala moraxo.

Eitše xe mokxoši o thlabiwa, batho ba tšwa ka moka ba thšabêla sebond thabeng ya Makala-nkwê.

Mapono a fihla a kxobakana ka nokeng, a taxa dipatše; a thunthša msiši o moxolo; Moši wo a ile wa aparêtša tabo thaba yeo ya Makala-nkwe ka moka. Moisa e mongwê wa kxošane ya Mapona a êma xare xa bôna a xoeletša ka lentšu le lexolo a nthša Mphatô ka mphatô. Mapono a aparetša tal thaba yeo ka moka.

5 Batho ba xa Letswalô ba be ba kxobokane ka moka basadi bona dipudi le dikxomo. Banna ba kokilore phšaša-phšaše ke mesêbê ba dirang? Mapono a ba fetša ka moka ka thšoši. Mesêbê ya ba xa-Letswalô xo thwe e be e re ke meutlwa ya noko mo dikotseng tša Mapono; ka lônâ letšatši leo xo ile xwa hwa dikete-kete tša batho, xotee le yêna Ramatau o ile a bolawa. Fêêla morwa Ramatau yo ba rexo ke Seêpa le rakxadi ya xaxwe le bana ba xaxwe e se ba hwa.

Xe Mapono a fitile, masalêla a batho ba Xa-Letswalô a boêla a yo a xa motse wa bôna. Xomme ya re ka xe Ramatau e hwile, Morwa wa xaxwe Seêpa a tšia setulo sa borêna.

Seêpa o be a na le Morwa wa xaxwe yo ba rexo ke Marothî. Le yêna e be e šetše e le monna a bile a na le barwa. E rile ka tšatši le lengwê a ile xo yo bôna koko wa xaxwe, (Morodî wa Podile). A re xo yêna : "O le šilo, o reng o sa bolaye papaxo? Xe o bile o le monna yo mo ka kaa o tla buša neng mosopê o tle o kxônê xo buša."

Xo tloxa ka lōna letšatši leo Marothi a thōma xo diša papa see a na le masoxana a mangwê.

E rile ka le tšatši le lengwê Seêpa a tloxa a ya ka nokeng xo yo hlapa mmele o rile xe a re ke ya boya a xahlana le Marothi le masoxana a mangwê; a makala xe ba re xo Marothi "thōma". Xe a sa maketše ke xe Marothi a mo thuba ka thoka a bile a mo wišetša fase masoxoma/a le a thusa Marothi xo bolaya tataxwe.

6 Xe a dirile byale a kitima a yo botša koko wa xaxe xo re : "Modi o la ke hlomotše". Xe Morodi wa Podile a ikwa taba yeo a mohlanoxela a re : "Yonna lesola le bolaille ngwana ngwanešc! A xe batho boyang le mosope le yêna."

Xe marothi a bōna xobane ditaba di moxoletše, ke mohla a thšaba a bile a thilo fihla xa Mothiba.

Xe a le xa Mothiba ba xa Letswalō ba mo šala moraxo; ba fihla xa-Mothiba ba anexela Mothiba ka mo Marothi a bolaileng Kxoši ka xōna. Xe Mothiba a ekwa taba e byalo, a befelwa kudu a laêla xore ba xa-Letswalō bayo khuta mašemong. Xomme a laêla Mantona a xaxwe a iše Marothi mašemong xore a yo bōna mo a tla xo lema xōna.

Ba rile xe ba le mašemong, ba xa-Letswalō ba utuloxo, ba swara Marothi ba tloxa naê ba rile xe ba le tseleng ba mmolaya xo tee le batho ba a neng a na le bōna. Xe ba fihla xaê ba tsebiša sethšaba xobane ba mmolaille. Ke mohla morodi yola wa Podile a re : ke nna Mmakaepea boxoši e se byaka.

Sethšaba sa xa-Letswalō sa thōma xo buša ke Mmakaepea.

Mmakaepea yo, e be e le ngwetši ya xa-Sekokotla, fêêla ya re ka xobane xo be xo se ya dulang boxoši xe bale ba hwile a dula setulō sa boxoši.

7

Mo xa re xa matona a xa Letswalô xo be xo na le banna ba ba bedi bao Mmakaepea a be xo a ba boifa, maina a bôna šia : Mašaba le Mošohli. Xa xolo monna yo a be xo a mo thšaba kudu e be e le Mašabu. Xomme a re ka xobane a be a na le dipheku tša boxoši bya xa-Letswalô, a dira maanô xore a tle a bônê ka mo a ka rakaxo Mašaba le Mošohli ka xôna. E rile ka letšatši le lengwê xe Mošohli a tlile xo loba, Mmakaepea a mo fa lexonye xore a mo phaphêlê lôna. Mošohli a re ka xobane a be a se na pelaêlô le e nyane ya xo baka boxoši, a phapha lexonye leo a se na pelaêlô. Kamoraxo xa matsatši a se makae Mašaba le yêna a tla xo loba, e rile xore Mmakaepea a mmôna a mo fa lexonye xore a mo phaphele; Mašaba a re ka xobane a be a na le moya wa xo baka boxoši, a bitša yo mongwê wa balata xore a tlo phapha lexonye leo; mme a tšia dikxonye a di iša xo Mohumaxadi (Mmakaepea).

Mmakaepea o be a rata xo bôna xore nna ya nang le moya wa xo baka ke mang. 'Mme xe a bone xobane ke Mašaba, a fa Mošohli thokxola ya marumô. A re xo yêna : "Xe o sa bolae Mašaba o ka se ke wa bôna boxoši". Ke mo Mošohli a ileng a dira maanô a xo bolaya Mašaba.

Xe Mašaba a bone xobane Mošohli o rata xo mmolaya a nthša dira xore a lwe le yêna. Xomme e rile ka xobane Mašaba a be a sena pheku ya ntwá, a fenywa. Ke mo a ileng a thšaba a ya a dula kxwaname (Politsi Siding) Mošohli yêna a šala xaê a letetše boxoši mohla 'Makaepea a hwang.

8

Mmakaepea o be a na le ngwetši ya/xaxwe; (ngwana wa kxaetšadi-ya xaxwe Seêpa) yo a be xo a bitšwa Mmamahlola. Yêna Mohumaxadi a re ka xo tseba xobane Mošohli xa a na dipheka tša boxoši ka moka, a nea Mmamahlola dipheku ka moka

tša boxošī bya xa Letswalō tseo a di filiveng ke Podile. (tataxowe). Kxopolo ya xaxwe e be e le xore boxošī bo tšīwe ke Mmamahlola. Xe a šetše a nyoko hwa o be a šetše a mo file lenaka la pula.

E rile ka letšatšī le lengwê xe Mmakaepa a sa dutše ka xaê xwa tla Lekxowa le ba rexo ke Melala, le tllile xo bona Mohumaxadi mme la re xe le tsene ka mo kxošī e bexo ka xōna, la se ke la bōna mo le ka dulang. Kemo ntlong xo be xo na le komana, mme ya re ka xobane setulō se be se se xōna, Lekxowa la dula xodimo xa komana. Taba yeo e ile ya befediša Mmakaepa kudu.

Melala o rile xo tloxa, Mmakaepa ka pefētō yela ya xaxwe, a thōma xo lwala. O rile mola a lwala a ôpēla kopêlō :

Di e tla dithšošī tše dikhubidu,

A he! a he!

Dithšošī tše dikhubidu Manthšathšanana,

A he! a he!

Di tla tla dikhupetša Matlala,

A he! a he!

E welele o welele a he! a he!

Kamoraxo xa matšatšī a se makae a hwa. Mme o rile xore a hwe, mantona ka moka a xa Letswalō a tla xo bōna yo a

tlo xo kxōna xo bula ntlo yeo Mmakaepa a hwetšexo kaxare. Kxopolō ya batho ka moka e ba bōna e ka Mošohli o tla kxōna/xo ibula, feela a šitwa. Xe a lekile xa ntšī-ntšī 'mme a paletswe, a befelwa kudu ka xobane o thomile xo lemoxa bofora bya Mmakaepa ka lōna lebaka leo.

Xe ba lekile mme ba paletšwe, ke mo ba xopotšexo Mmamahlola xore mohlomongwa a ka ba a mo file dipheku tša boxošī. Ba ile ba roma motho xore a ye xo yo mmitša

Thabine (mo a be xo a thšabetše xōna xore a fiwa dipheku ka moka). O rile xo tla, a bula ntlo yela Mmakaepea a be xo ka xare.

Taba yeo e ile ya befediša Mošohli kudu ke mo xo thomileng ntwā xo tloxa lōna letšatšing leo Mmakaepea a išwang badimong ka lōna.

Xo rile xosa Maxoto a xa Letswalō a bitswa ka moka xo sekišwa xore nna le bōna xore kxoši ke mang? Ba bangwê ba re : "Ke Mošohli" ba bangwê ba re ke "Mmamahlola" xe ba tlo xa kxorong e be e mphe saka, xo napile xo se sa loka selō.

Ntwa eo e ile ya lwewa mengwaxa e mehlano xoba e selelang, xofihlêle xe e tliilo lamolwa ke Makxowa; ba bile ba ahlola ka xore Mošohli ke kxosi ya batho ba ba emang le yēna. Le Mmahlola yēna le yēna ke kxoši ya batho ba ba emang le yēna.

Xo se xwa feta mengwaxa e se mekae Mošohli le 'Mmamahlola ba dira kwano xore ba lwe le Makxowa, mme kwano yeo ya bōna ya phetha ka ko kwešwa bohleko le xo išwa Thswana xo yo ba/ba xolexwa.

Lehono boxoši bya xa Letswalō xo buša Molalatladi morwa wa Mmamahlola. Ke sethšaba se se fokolang kabaka la xo hlōka (Location). Molato e tšwa e wa bōna ka xo xana (location) e ba Mmušo ba ileng ba ba sexela yōna; ba re : "Xa re ye Boroka re nyaka xa xa bo rena".

Ntwa ya ba Xa-Diktale le ba xa Mamabolo.

Ditaba tša ntwā yeo ke šetše ke di ngwadile pukung yela ya xore ka xo romela yona. (No.2 le 3) dibonthša mo ntwā e beng e lwewa xōna.

No.I e bonthša mo motse wa xa-Mamabolo o be xo o

No. 8/26

S. 307

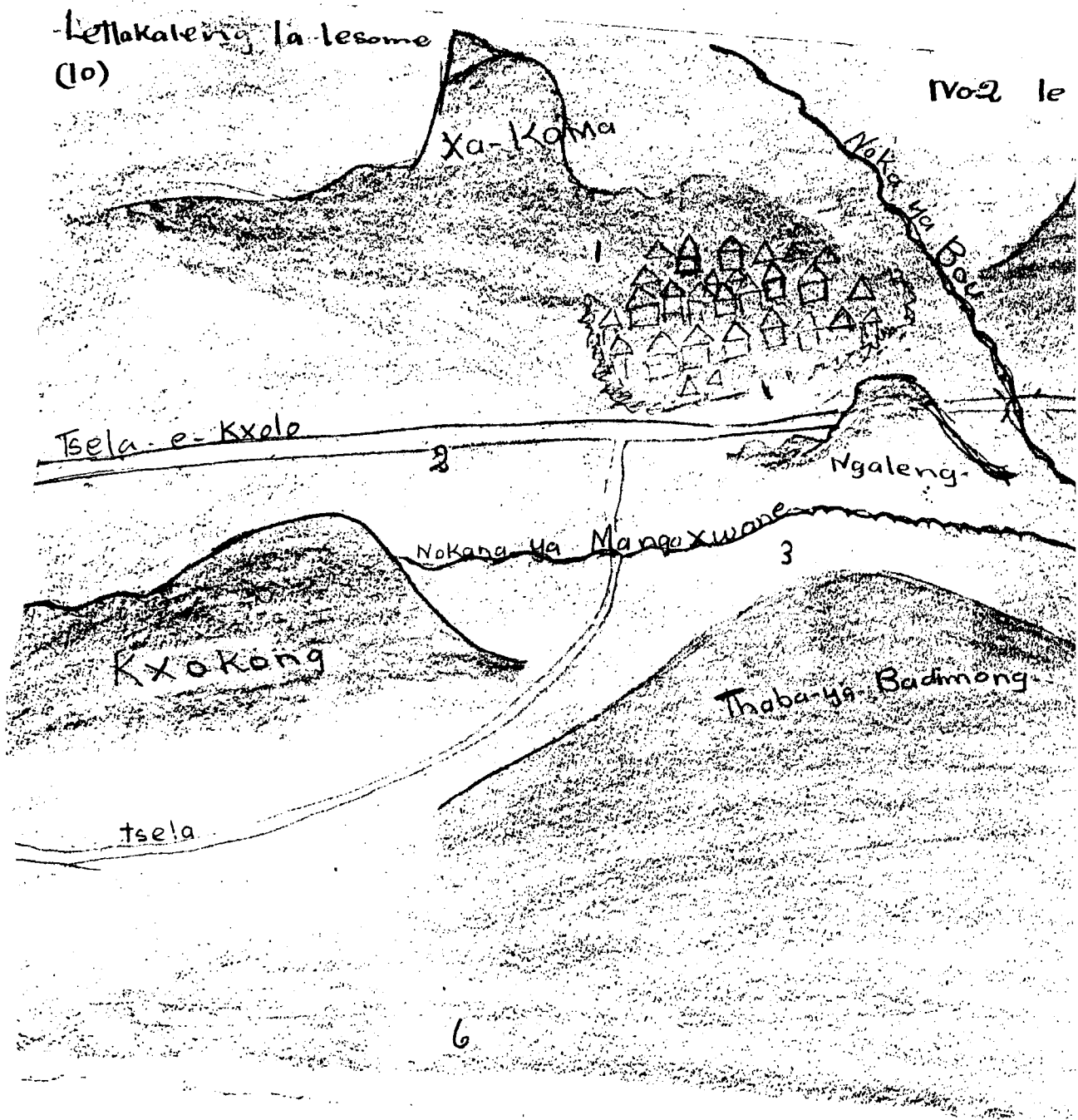
4
K34/26

10 cent

axilwe xôna.

No.4 e bonthša mo xo bolailweng moxale e mongwê wa xa-Dikxale yo ba rexo ke Rankxekxeswana. Ke ya no ba rilexo xo mmolaya ba betla nakana ya marumô ka lerapô la lenotlo la xaxwe. Xore nakana yeo e re xe e re ke ya lla, ba xa-Dikxale ba kxae dipelo.

END. S. 307

Xa-Motibisa

Letlakaleng la xco seletla b,
xco bo latlweng Marothi Let
molaleng wa masemo.

